

JEZIK IN KULTURA V RAZISKOVANJU MEDETNIČNIH ODNOSOV – PREDSTAVITEV IZBRANIH VIDIKOV

V prispevku avtorica predstavlja izbrane raziskovalne projekte, ki so potekali v okviru programa Inštituta za narodnostna vprašanja iz Ljubljane. Omenjeni raziskovalni projekti so po vsebini in metodologiji obravnavali tudi področje jezika in kulture v medetničnih odnosih. V prispevku so izpostavljene teme, ki jih je avtorica posebej raziskovala, in sicer jezikovni in kulturni pluralizem, jezikovno prilagajanje, ekonomski vidik jezika.

Posebej je izpostavljen projekt OECD/ Ceri »Izobraževanje, kulturni in jezikovni pluralizem« ter izbrani empirični podatki jezikovnega prilagajanja, ki izhajajo iz večletnega longitudinalno zastavljenega projekta »Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru«, predstavljen je tudi projekt Alpe-Jadrana o položaju manjšin v tem regionalnem prostoru, projekt UNESCO-a o večplastni identiteti ter raziskava, ki je potekala v okviru CRP-a »Percepcija jezikovne in kulturne raznolikosti v obmejnih mestih«.

Ključne besede: kultura, medetnični odnosi, regionalizem

LANGUAGE AND CULTURE IN THE RESEARCH OF INTERETHNIC RELATIONS – PRESENTATION OF SELECTED ASPECTS

The article presents selected research projects which have been taking place within the framework of the Institute for Ethnic Studies programme. These projects, as to their contents and methodology, were dedicated to the field of language and culture in interethnic relations. The article exposes topics which have been researched by the author, i.e. linguistic and cultural pluralism, language accommodation, economic aspects of language.

Special attention is dedicated to the OECD/CERI project »Education, Cultural and Linguistic Pluralism«, and to selected empirical data of language accommodation, arising from the yearlong longitudinally schemed project »Ethnic Identity and Interethnic Relations in the Slovene Ethnic Territory«; also presented are the Alps/Adriatic project on the status of minorities within this regional territory, the Unesco project on multi-layer identity, and the research study carried out within the Target Research Project »Perception of Linguistic and Cultural Diversity in Border Towns«.

Keywords: language, culture, interethnic relations, regionalism

1. UVOD

Opazovanje terena, neposredni stiki s posamezniki in institucijami, analiza dokumentacijskega gradiva ter študij teoretične strokovne literature nam omogočajo poglobljeno raziskovanje različnih dimenzij medetničnih odnosov predvsem na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji, kjer pripadniki različnih etničnih oziroma jezikovnih skupnosti živijo v neposrednem stiku. V takšnih okoljih problematika jezika, večkulturnosti, dvojezičnosti, politične participacije čezmejnih stikov ... predstavlja področja, ki s svojimi političnimi, socialnimi, kulturnimi, ekonomskimi in mednarodnimi vidiki razkrivajo naravo družbenih odnosov med etničnimi skupnostmi, dejansko demokratičnost družbe in stopnjo enakopravnosti različnih etničnih skupin. Na INV smo raziskovanju omenjenih tematik posvečali pozornost tako v preteklosti kot danes.

V svojem prispevku se bom omejila samo na področja, ki so bila predmet mojega osebnega raziskovanja in zanimanja v okviru raziskovalnih nalog, v katere sem bila osebno vključena. Brez dvoma je moje raziskovalno pot zaznamovala vključenost INV v mednarodni projekt »Educational, Cultural and Linguistic Pluralism – ECALP«; zasnoval in vodil ga je CERI (Centre for Educational Research and Innovation), ki deluje v okviru OECD (Organization for Economic Cooperation and Development). OECD kot mednarodna organizacija, ki se ukvarja predvsem z ekonomskimi vprašanji, se je že v 80. letih prejšnjega stoletja zavedala, da je temelj gospodarskega razvoja družbe in socialne blaginje prav spoštovanje različnosti in večkulturnosti na vseh področjih individualnega in družbenega življenja. Projekt »Izobraževanje, kulturni in jezikovni pluralizem« je poudarjal predvsem vlogo izobraževanja v maternem jeziku, pomen jezikovne raznolikosti v etnično mešanih okoljih in prepletenost vsebine z drugimi področji.

V prvi fazi projekta je bila leta 1985 organizirana velika mednarodna konferenca, ki jo je OECD / CERI prav zaradi bogate znanstvenoraziskovalne dejavnosti INV ter vključenosti njenih raziskovalcev v številne mednarodne dejavnosti, zauspal prav Sloveniji in Inštitutu za narodnostna vprašanja. Konference so se udeležili številni mednarodno priznani strokovnjaki – naj navedemo samo nekatere: Jim Cummins, Albert Verdoot, Theodor Veiter, Dietmar Larcher, Miguel Siguan, Tove Skutnabb Kangas ter številni strokovnjaki iz takratne Jugoslavije. Izstopal pa je prispevek Etienna Verna, ki je na podlagi lastnih opažanj, razgovorov na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji – v Prekmurju in slovenski Istri predstavil slovenski model izvajanja jezikovno / kulturnega pluralizma. V svojem analitičnem prispevku se je posebej osredotočil na oba modela dvojezičnega izobraževanja. Posebna številka *RIG-a* – Zbornik prispevkov s konference: Silvo Devetak (ed.);

Vera Klopčič (ed), Sonja Novak-Lukanovič (ed.), Vzgoja in izobraževanje v večkulturnih družbah. V: *Razprave in gradivo* 18. Ljubljana 1986: Inštitut za narodnostna vprašanja, prinaša teoretične vidike uresničevanja etnične enakopravnosti na področju vzgoje in izobraževanja ter predstavlja različne prakse v svetu.

Druga faza omenjenega mednarodnega projekta OECD / CERI je obsegala izvedbo empiričnih raziskav, zasnovanih na skupnih metodoloških izhodiščih s ciljem primerljivosti, in sicer, kako poteka sodelovanje staršev, šole in širšega družbenega okolja pri izvajanju dvojezičnega izobraževanja v različnih okoljih v svetu. Slovenija se je v projekt vključila z raziskavo (študijo primera), ki se je izvajala na narodnostno mešanem območju v Lendavi. Ob sodelovanju ekspertov OECD / CERI je bil zaradi primerljivosti z drugimi okolji pripravljen instrumentarij. Raziskava je na podlagi empiričnih podatkov potrdila hipotezo, da je za uspešno in učinkovito izvajanje dvojezične vzgoje in izobraževanja na narodnostno mešanem območju v Sloveniji pomembna participacija staršev in družbenega okolja. Rezultat omenjene raziskave je samostojna publikacija: Renata Mejak; Sonja Novak-Lukanovič, The participation of parents, schools and the social surrounding in the implementation of the concept of bilingual education: (case study). V: *Ethnicity* 1. Ljubljana 1991: Inštitut za narodnostna vprašanja, 100 str., tabele.

Raziskovanje etničnih odnosov na inštitutu je brez dvoma zaznamoval longitudinalno in multidisciplinarno zastavljen projekt »**Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru**«, katerega nosilka je bila prof. dr. Albina Nečak Lük (glej A. Nečak Lük; B. Jesih (ur.), 1998, 2000, 2002). Projekt je med letoma 1990 in 2001 potekal v različnih časovnih obdobjih na različnih etnično mešanih lokacijah, na stičnih območjih obmejnih regij Slovenije, Avstrije, Italije in Madžarske. Baza podatkov omenjenega projekta ob uporabi ustreznih statističnih metod¹ je dala osnovo za ugotavljanje družbenih pojavov, za prepoznavanje različnih dejavnikov, ki vplivajo na sobivanje dveh (ali več) etničnih skupnosti ter za ugotavljanje premikov in razlik v pogledih na določene koncepte in postavke urejanja etničnega razlikovanja v posameznih okoljih ter za preverjanje teoretičnih predpostavk in trditev.

O pomenu tako zastavljenega projekta za posamezne discipline pričajo monografije, številni članki, predstavitve na mednarodnih konferencah ter vpetost

1 Uporabljene so: logistična regresija, ustrezne tehnike multivariantnega pristopa, ki so namenjene odkrivanju latentnih dimenzij tako skupnega prostora (faktorska analiza) kot njihovega razlikovalnega prostora (diskriminantna analiza).

posameznih raziskav projekta v mednarodne raziskovalne mreže in projekte; naj omenimo samo nekatere, ki jih navajamo v izvirnih naslovih:

- Council of Europe: »Democracy, Human Rights, Minorities: Educational and Cultural Aspect: Pilot project No. 4, History and identity«;
- Case study: Bilingual education in Slovenia / »A programme of case studies concerning the inclusion of minorities as factors of cultural policy and action«;
- New-Style Workshop 5B2 – »Learning and teaching languages in pre-school and primary bilingual contextd (age $\frac{3}{4}$ – 12/13) – expert«;
- Joint programme of European Commission and Council of Europe »National Minorities in Europe«;
- Managing the Mix thereafter: Comparative research Into Mixed Communities in Three independent Successor States (Unesco and RSS);
- Redefinig Cultural Identities: South-eastern Europe – project of Institute for International relations Zagreb / Croatia – IMO v letih 1999–2001.

Posebej bi želela predstaviti vsaj drobec empiričnih rezultatov, ki izhajajo iz obsežnega zgoraj omenjenega projekta »Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru«, in ki se nanašajo na področje mojega dela. Rezultati potrjujejo pomen tako zastavljenega raziskovalnega dela za razvoj znanosti. Prav tako pa dajejo odgovor na različna družbena dogajanja na etnično mešanih območjih v Sloveniji.

2. PRIKAZ IZBRANIH REZULTATOV EMPIRIČNEGA RAZISKOVANJA

2.1 JEZIKOVNO PRILAGAJANJE NA NARODNOSTNO MEŠANIH OBMOČJIH

Pri koncipiranju poglavja o jezikovnem prilagajanju smo izhajali iz teorije jezikovnega prilagajanja in njenih satelitskih teorij – teorije etnolingvistične identitete, medskupinske teorije usvajanja drugega jezika in stališč do jezika. Zavedali smo se, da sta družbena stvarnost in vloga posameznih jezikov na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji lahko izražena in predstavljena s strukturnimi spreminljivkami (kot jih navaja Giles, 1977 – demografija, status, institucionalna podpora), toda za resnično sliko okolja in jezikov v njem je treba objektivno stanje primerjati s subjektivnim pogledom večine in manjšine, kajti etnični skupini imata lahko različno percepcijo realnosti in prav zato tudi različno jezikovno obnašanje in odnos do jezika. (o tem več Novak-Lukanovič, 2003) Ker jezikovno prilagajanje na stičnih območjih poleg družbenih zaznamujejo tudi individualni dejavniki, je

treba upoštevati posameznika – govorca, njegovo sporazumevalno zmožnost in njegova stališča do jezika. Dejavnike smo razvrstili v:

- A. Dejavnike, ki indirektno vplivajo na strategije jezikovnega prilagajanja (subjektivna dimenzija):
 - Ocena prisotnosti jezika v javnem življenju;
 - Subjektivna ocena znanja jezika večine in manjšine;
 - Stališča do pomena znanja slovenskega in manjšinskega jezika – madžarskega / italijanskega;
 - Stališča do dvojezičnosti;
 - Jezik in dvojezično izobraževanje.
- B. Dejavnike, ki direktno odražajo strategije jezikovnega prilagajanja (objektivna dimenzija):
 - Izbira jezika ob prvem stiku;
 - Izbira jezika v različnih govornih položajih.

Rezultati posameznih podatkov so pokazali, da za jezikovno prilagajanje obstajajo družbeni in individualni pogoji ter da številni direktni in indirektni, objektivni in subjektivni dejavniki ustvarjajo pogoje, ki zaznamujejo strategije jezikovnega prilagajanja pri posameznikih oziroma pri etničnih skupnostih v določenih trenutkih. Percepcije, stereotipi in stališča do jezika in do različnosti ter stopnja znanja vplivajo na jezikovno rabo, posebej pa na posameznikovo jezikovno izbiro in s tem nakazujejo strategijo jezikovnega prilagajanja, ki je specifična za posamezno družbeno okolje. Izbrane, po naši oceni najbolj indikativne rezultate empiričnega raziskovanja smo umestili v shemo, ki obsega jezikovno in psihološko dihotomijo (Giles, Coupland, Coupland, 1991), in poskušali dokazati, da jezikovno primikanje (jezikovna konvergenca) ni vedno tudi psihološko primikanje (psihološka konvergenca) ali obratno. V medetničnih odnosih je psihološka konvergenca oziroma divergenca definirana kot posameznikovo mišljenje – stališče, da se z drugimi integrira ali pa da se od drugih razlikuje. To izhodišče je omogočilo, da smo na podlagi konkretnih rezultatov lahko nakazali smeri in tipe strategije jezikovnega prilagajanja na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji.

Kot primer lahko izpostavimo trditev »Na narodnostno mešanem območju mora biti vse poslovanje v javnosti dvojezično«, ki jo povežemo z rabo jezika ob prvem stiku z javnimi ustanovami na dvojezičnem območju. Rezultat pokaže, kako subjektivna dimenzija zaznamuje jezikovno dimenzijo ter kako poteka trend

jezikovnega prilagajanja na Obali in v Lendavi. Odgovore vprašanih smo združili v dve skupini – posamezniki, ki se strinjajo s trditvijo, in posamezniki, ki se s trditvijo ne strinjajo. Strinjanje s trditvijo zaznamuje primik (konvergenca) k drugemu jeziku, nestrinjanje pa odmik (divergenca). Na drugi strani pa smo kot jezikovno dimenzijo (objektiven rezultat) izbrali rabo jezika ob prvem stiku z javnimi ustanovami na narodnostno mešanem območju. Tudi te rezultate smo razdelili v dve skupini, in sicer vprašani prve skupine uporabljajo vzorec jezikovne rabe, v katerega sta vključena dva jezika, kar pomeni, da se primikajo k drugemu jeziku (konvergenca). Vprašani iz druge skupine uporabljajo samo svoj jezik / samo slovenski ali samo manjšinski, kar pomeni, da se odmikajo od sogovorca, ki govori drugi jezik (divergenca), in s tem nakazujejo strategijo ohranjanja jezika. Posebej smo obravnavali vsako skupino v posameznem okolju.

Rezultati so pokazali, da se posameznik, ki živi na narodnostno mešanem območju, v določeni situaciji jezikovno primika. Dinamika procesa je kompleksna in je v veliki meri odvisna od številnih med seboj prepletenih dejavnikov. Jezikovno obnašanje posameznika oziroma raba jezika sta vedno povezana s statusom etnične skupine, z željo posameznika po pozitivni identifikaciji s skupino oziroma s stopnjo pomembnosti skupine, s subjektivno oceno o etnolingvistični vitalnosti in nenazadnje tudi s posameznikovim zaznavanjem etničnih meja – z vidika jezikovnih ali nejezikovnih dimenzij (trdih / mehkih).

Izhajajoč iz teorije etnolingvistične identitete smo ugotovili, da so v različnih časovnih točkah prisotni pogoji pozitivnega jezikovnega razlikovanja, pri tem pa so bila statistično zaznana odstopanja. Rezultati so pokazali, da se posameznik zelo močno subjektivno identificira s skupino in je zanj jezik pomembna dimenzija njegove etnične identitete. V nekaterih primerih pa se prav na primeru rabe jezika zazna šibka etnična solidarnost. Kot zelo indikativni spremenljivki v odnosu na jezikovno razlikovanje sta se pokazala obseg oziroma raven, do katere pripadnik manjšine uporablja svoj jezik. Kljub možnosti (pravni osnovi), da uporabljajo svoj materni jezik na vseh ravneh, pa se pripadniki manjšine v stikih na delovnem mestu in v stikih s številnimi javnimi inštitucijami jezikovno primaknejo in dajejo prednost večinskemu jeziku, kar pomeni, da pride do pojava diglosije.

Rezultati so pokazali, da na narodnostno mešanih območjih Slovenije obstaja povezava med mnenji, ki se nanašajo na etnolingvistično vitalnost manjšinske skupnosti in izbiro jezika. Empirični podatki našega raziskovanja so pokazali, da:

1. Na narodnostno mešanih območjih (v Lendavi in na Obali), kjer sta v stiku dve jezikovni / etnični skupini, večja razlika v objektivni etnolingvistični vitalnosti (EV) predstavlja večjo razliko v mnenjih.
2. Med samimi pripadniki etnične skupnosti se ustvarja različna jezikovna mreža s pripadniki druge jezikovne skupnosti. Do teh razlik pride tudi zaradi različnega mnenja o sebi.
3. Zelo močna je povezava med mnenji, ki se nanašajo na etnolingvistično vitalnost (EV) etnične skupine, in izbiro prvega in drugega jezika. Prav tako pa se je potrdilo, da je prav mnenje o samem sebi vedno zelo močno povezano z rabo jezika ter prevladujoče in močnejše od manj izrazitega mnenja.

Izhajajoč iz teorije jezikovnega prilagajanja in na podlagi statističnih rezultatov smo ugotovili, da na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji pri govorcih potekajo procesi jezikovnega prilagajanja tako v smeri primika (konvergence) kot tudi odmika (divergence) od jezika sogovorcev. Strategijo jezikovnega prilagajanja zaznamuje predvsem etnična komponenta govorcev. V večini primerov gre za asimetrično konvergenco, ki jo največkrat zaznamuje samo govorec – pripadnik manjšine. Pripadnik manjšine največkrat pred strategijo ohranjanja jezika v formalnih govornih položajih daje prednost strategiji primikanja k jeziku večine. Enosmerno jezikovno prilagajanje kaže na neuravnotežen družbeni položaj jezika, v kateri prevladuje diglosija.

Delež pripadnikov manjšine na Obali in v Lendavi, ki se jezikovno primikajo, je mnogo večji od deleža pripadnikov večine. So pa zaznane statistične razlike med Slovenci na Obali in v Lendavi; Slovenci na Obali se namreč bolj kot Slovenci v Lendavi jezikovno primikajo k drugemu jeziku. Motivi takšne odločitve so seveda različni.

Rezultati so pokazali, da se pripadniki večine mnogokrat jezikovno ne primaknejo k drugemu jeziku – jeziku manjšine, ampak ohranijo slovenski jezik. Ta podatek je lahko posledica neznanja drugega jezika ali nesprejemanja druge skupine v dvojezičnem okolju, ki ga prav tako ne sprejemajo. V manjšem odstotku primerov, kjer je bil zaznan jezikovni odmik (divergenca) od drugega jezika, ta pomeni, da posameznik želi poudariti svoj lasten družbeni in komunikacijski stil ter hkrati poudariti različnost med njim in drugimi. Ta jezikovna polarizacija ni značilna samo za naše okolje, ampak večino jezikovno mešanih okolij (na primer

v Kanadi, kjer francosko govoreči Kanadčani z jezikovnim odmikom od sogovorca poudarjajo pripadnost svoji skupini in poudarjajo svojo etnično identiteto).

Na podlagi statistične analize empiričnih podatkov smo ugotovili, da znanje jezika in odnos do jezika v okolju, ki ga obravnavam, vplivata na jezikovno prilagajanje posameznika. Empirični podatki so pri analizi jezikovnega primika k drugemu jeziku – k jeziku manjšine (italijanskemu oziroma madžarskemu) nakazali prepletenost jezikovne zmožnosti in motivacije posameznika. Primeri so pokazali, da se kljub neustrezni / zmanjšani jezikovni zmožnosti v J2, posameznik zaradi različnih motivacij v določenih trenutkih premakne v drugi jezik (prijateljski, sosedski odnosi ...).

Pri oblikovanju odnosa posameznika do jezika – kot poročajo tudi drugi viri – ima zelo pomembno vlogo sam jezik; kakšen je, oziroma, ali ga lahko opredelimo kot mednarodni jezik. Prav status jezika vpliva na njegovo prestižnost pri govornikih. Izkazalo se je, da pragmatično vrednost jezika zaznamujeta ekonomski interes za učenje in znanje jezika (koristi pri poslovanju, vstop v EU). Pri tem so, glede na analizo rezultatov in glede na predvidevanja, izstopali rezultati, ki se nanašajo na italijanski jezik. Prav prestižna in pragmatična vrednost italijanščine je zaznamovala stališče vprašanih, da je tudi za Slovence potrebno, da se enako dobro naučijo italijanski in slovenski jezik.

Na podlagi rezultatov bi težko zaključili, ali je prisiljeno jezikovno primikanje (s strani zunanjih dejavnikov) uspešnejše kot pa primikanje, zaznamovano s subjektivno željo (hotenjem) posameznika. V vsakem primeru pa je jezikovno primikanje prostovoljna odločitev posameznika. Naši rezultati nakazujejo povezovalno in prepletanje obeh.

Na podlagi teorije jezikovnega prilagajanja in analize empiričnega raziskovanja ob uporabi statističnih metod smo ugotovili, da:

- na slovensko-italijanskem in slovensko-madžarskem narodnostno mešanem območju ustavna in zakonska ureditev vzpostavljata institucionalno dvojezičnost, oprto na funkcionalno dvojezičnost. To omogoča vzajemno jezikovno primikanje govorcev obeh jezikovnih skupnosti;
- je razlika v obsegu jezikovnega primikanja med Slovenci in pripadniki italijanske ali madžarske manjšine. Pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti se namreč jezikovno primikajo bolj kot pa Slovenci;
- so se med obema narodnostno mešanim območjema pokazale statistične razlike; vzajemno jezikovno primikanje govorcev večine in manjšine je

na podlagi statističnih rezultatov v večjem obsegu kot v Lendavi, zaznано na Obali. V Lendavi je razlika med jezikovnim primikanjem večine in jezikovnim primikanjem manjšine statistično večja.

Brez dvoma nam zgoraj navedeni rezultati odslikavajo pomen jezika v družbenih odnosih in potrjujejo ustreznost ter pomen našega raziskovanja.

3. JEZIKOVNA IN KULTURNA RAZNOLIKOST V RAZISKOVALNEM PROGRAMU INV

Vloga jezika in kulture je bila ves čas osrednji predmet raziskovanja, kajti v času, ki ga zaznamujejo procesi globalizacije, tokovi ne potekajo samo v smeri homogenizacije in unifikacije, ampak se hkrati, kot odgovor tem procesom, razvijajo trendi kulturnega razlikovanja, poudarjanja tradicije ter etnične oziroma kulturne identitete. V takih pogojih ima pojem identitete vedno dva obraza – eden se nanaša na obnavljanje in razvijanje prvobitne kulture kot naravni odgovor silam globalizacije, z drugim pa se poudarja različnost. Prav zato je treba omeniti, da so se vzporedno z zgoraj omenjenim projektom »Etnična identiteta ...« razvijale in dopolnjevale posamezne vsebine – kot na primer: večkulturnost in vloga identitete na stičnih območjih v okviru Unescovega mednarodnega projekta »Prekrivanje kultur in večplastna identiteta / Overlapping Cultures and Plural Identities«, ki je potekal v letih 1994–95.

Rezultat projekta je bila organizacija seminarja v Ljubljani in izdaja publikacije: Novak-Lukanovič S. (ur.) (1995), *Overlapping cultures and plural identities: European project, The multiple identity: what is it and how does it work?* Ljubljana 1994, June 19–20 (World decade for cultural development). Ljubljana: Slovenska nacionalna komisija za Unesco / Slovenian National Commission for Unesco; Inštitut za narodnostna vprašanja / Institute for Ethnic Studies.

Več kot dvajset let pa so sodelavci Inštituta sodelovali kot eksperti in kot člani Delovne skupine za manjšine Alpe-Jadrana in s svojim znanjem prispevali k vključevanju in obravnavanju manjšinske problematike v tem regionalnem prostoru.

Rezultat dela sta zbornik: Peter Vencelj (ur.); Vladimir Klemenčič (ur.); Sonja Novak-Lukanovič (ur.), *Manjšine v prostoru Alpe-Jadran: zbornik referatov / Minderheiten im Alpen Adria-Raum: Konferenzbericht / Manjine na području Alpe-Jadrana: zbornik referata / Le minoranze nell'area di Alpe-Adria: atti di convegno / Kisebbségek az Alpok-Adria Térségben: felszólalások gyűjteménye*, Bled, 21.–22. 10. 1993. Ljubljana: Delovna skupnost Alpe-Jadran: Vlada Republike Slovenije, 1994. XX, 309 str.; in pa obsežna monografija, ki je izšla v vseh jezikih Alpe-Jadrana – slovenskem, nemškem, hrvaškem, madžarskem in italijanskem: Sonja Novak-Lukanovič (ur.), *Manjšine in čezmejno sodelovanje v prostoru Alpe-*

Jadran [verzija v slovenskem jeziku]. Trento 2004: Delovna skupina za manjšine DS Alpe-Jadrana, Autonome Region Trentino-Südtirol, 480 str., graf. prikazi.

Empirično raziskovanje nas je vodilo v postavljanje in razvijanje novih pogledov na vlogo jezika in kulture ter na oblikovanje tez, ki dopolnjujejo vedenje in razlago marsikaterim družbenim procesom.

Tako smo v letu 2004 v okviru CRP začeli raziskavo z naslovom »Percepcija kulturne in jezikovne raznolikosti v obmejnih območjih« – nosilka dr. Sonja Novak-Lukanovič, sodelavci dr. Katalin Munda Hirnök in dr. Boris Jesih ob sodelovanju italijanskega inštituta I.S.I.G iz Gorice in Univerze iz Celovca.

Pri koncipiranju raziskave smo želeli izpostaviti obmejni prostor, ki ga zaznamujejo različni jeziki – državni jezik, jezik sosednje države ter tuj jezik. V obravnavanem prostoru pa je na eni strani meja jezik sosednje države tudi jezik manjšinske skupnosti, kar vpliva na zaznavanje jezikovne in kulturne raznolikosti. Jezikovna meja se ne pokriva vedno z nacionalno, kar dodaja obmejnemu območju dodatno specifično dimenzijo.

Empirično raziskovanje smo usmerili v raziskovanje obmejnih območjih ob slovensko-italijanski (Nova Gorica/Gorica), slovensko-avstrijski (Gornja Radgona/Badradkersburg) in slovensko-madžarski meji (Lendava/Monošter), ki jih zaznamuje stik dveh oziroma več kultur in jezikov. V takem okolju so dvojezični ali večjezični govorci realnost. Pri tem smo izhajali iz podmene, da imajo posamezni jeziki različne (neenake) komunikacijske domete in da posamezni govorci poleg lastnega jezika usvajajo najprej tiste jezike, ki jim omogočajo vključevanje v širši komunikacijski prostor. Na takem območju je mogoče vzpostaviti hierarhijo jezikov oziroma hierarhično piramido, ki ima zaradi različnih dejavnikov (jezikovnih politik, moči na »jezikovnem trgu« ipd.) različno funkcionalno konfiguracijo. V raziskavo smo vključili učence (14–15 let) in njihove starše ter ugotavljali medgeneracijske razlike. V hierarhični piramidi pa položaj jezikov v stiku v posameznem obmejnem območju odraža tudi razmerje med skupinami in nakazuje, ali skupine živijo ena ob drugi ali ena z drugo, kar je bil pomemben rezultat našega raziskovanja. (Nečak Lük, Muskens, Novak-Lukanovič (ur.), 2000)

Rezultati naših raziskovanj so tudi potrdili, da na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji kapital jezika oziroma »jezikovni trg«, kot ga definira Bourdieu (1991), prav tako zaznamuje strategijo jezikovnega prilagajanja (primikanje ali odmikanje). Tudi empirični podatki raziskav v obmejnih krajih so nakazali močan ekonomski vidik, ki zaznamuje stališče in rabo posameznega jezika. Vzporedno z analiziranjem empiričnih podatkov pa smo se začeli poglobljeno ukvarjati s teorijo povezave jezika in ekonomije. Izhajali smo iz predpostavke, da ima jezik vrednost, ki jo lahko obravnavamo:

- v kontekstu jezikovnega trga;
- in v kontekstu medkulturne komunikacije.

Vrednost pa ni enoznačna, ampak je v povezavi z jezikom večplastna: vrednost uporabe, vrednost menjave, simbolična vrednost, prepoznavna vrednost.

Ob obravnavanju povezave jezika in ekonomije ter politike pluralnosti smo se pri našem nadaljnjem raziskovanju osredotočili na naslednje parametre:

1. vrednost jezikovne različnosti (jezik večine, jezik tradicionalne avtohtone manjšine, jezik imigrantske skupine) in obseg finančne in institucionalne podpore,
2. vrednost ustrezne medskupinske komunikacije;
3. vrednost jezikovne vitalnosti, ki vključuje tudi učinek jezika na trgovinske tokove.

Ekonomski parameter pri obravnavanju jezika nastopa največkrat v povezavi z učenjem drugega / tujega / sosedskega jezika. Jezik je lahko obravnavan tudi kot človeški kapital, ki omogoča posamezniku, da si z njim pridobiva finančna sredstva in omogoča življenjsko eksistenco. V tem primeru je želja, motivacija po kopičenju znanja (drugega jezika) za posameznika čista jezikovna spodbuda, katere cilj ni učenje drugega jezika zato, da bi lahko komuniciral z ljudmi, s katerimi živi, spoznal njihovo kulturo in zgodovino, torej ustvarjal sožitje v okolju, ampak pomeni, da se posameznik uči drug jezik predvsem zato, ker mu njegovo učenje v prvi vrsti pomeni investicijo v lastno znanje. Znanje jezika posamezniku pomeni kopičenje njegovega lastnega intelektualnega kapitala, ki mu kot investicija prinaša kratkoročen (boljši dohodek zaradi znanja, v primeru narodnostno mešanega območja v Sloveniji pa še dodatek za dvojezično poslovanje ...) ter tudi dolgoročen dobiček. Prek jezika ima posameznik lažji dostop do drugih trgov, poznavanje jezika ne pomeni le poznavanja kulture v najširšem smislu, temveč mentalitete trga, kar omogoča suveren nastop na njem in posledično lažje poslovanje ...

4. ZAKLJUČEK

Prispevek je le kratek »sprehod« po raziskovalnem delu, ki se nanaša na obravnavanje jezika in kulture na etnično mešanih območjih, predstavlja samo izbrane vidike in se omejuje predvsem na področja, v katera je bila vključena avtorica tega prispevka. Pri tem je treba poudariti, da je bilo raziskovanje omenjenih vsebin vedno interdisciplinarno zastavljeno.

Timsko zastavljeno sodelovanje na vseh zgoraj omenjenih projektih je temeljilo na spoštovanju individualnosti ter predstavitvi lastnih zamisli, kar je tudi prvi pogoj uspeha ne samo raziskovalnega dela, ampak tudi današnje globalne družbe.

LITERATURA

- BOURDIEU, P. (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- DEVETAK, Silvo (ed.), Vera KLOPČIČ (ed), Sonja NOVAK-LUKANOVIČ (ed.) (1986). Vzgoja in izobraževanje v večkulturnih družbah. *Razprave in gradivo* 18. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- GILES, H. R., R. BOURIS, D. TAYLOR (1977). Towards a Theory of Language in Ethnic Group Relations. V: H. Giles (ur.), *Language, Ethnicity and Intergroup relations*. London: Academic press.
- GILES, H., J. COUPLAND, N. COUPLAND (1991). *Contexts of Accommodation developments in applied sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press, 36.
- MEJAK, R., S. NOVAK-LUKANOVIČ (1991). The participation of parents, schools and the social surrounding in the implementation of the concept of bilingual education: (case study). *Ethnicity* 1. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 100 str., tabele.
- NOVAK-LUKANOVIČ, S. (ur.) (1995). Overlapping cultures and plural identities: European project, The multiple identity: what is it and how does it work? Ljubljana 1994, June 19–20, (World decade for cultural development). Ljubljana: Slovenska nacionalna komisija za Unesco / Slovenian National Commission for Unesco: Inštitut za narodnostna vprašanja / Institute for Ethnic Studies.
- NOVAK-LUKANOVIČ, S. (2003). Jezikovno prilagajanje na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji. (Doktorska disertacija). Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- NOVAK-LUKANOVIČ, S. (ur.) (2004). *Manjšine in čezmejno sodelovanje v prostoru Alpe-Jadran* [verzija v slovenskem jeziku]. Trento: Delovna skupina za manjšine DS Alpe-Jadrana, Autonome Region Trentino-Südtirol, 480 str., graf. prikazi.
- NOVAK-LUKANOVIČ, S., K. MUNDA HIRNÖK, B. JESIH, I. VERDENIK, N. VODOPIVEC (2005). Percepcija kulturne in jezikovne raznolikosti v dveh obmejnih mestih – primer Nova Gorica (SI) – Gorica (IT): predstavitev izbranih rezultatov raziskave (študija primera). *Razprave in gradivo* št. 46, 76–99, tabele. Ljubljana 1990: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- NEČAK LÜK, A., B. JESIH (ur.) (1998). Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru I. Ljubljana: INV.

- NEČAK LÜK, A., B. JESIH (ur.) (2000). Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru II. Ljubljana: INV.
- NEČAK LÜK, A., B. JESIH (ur.) (2002). Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru III. Ljubljana: INV.
- NEČAK LÜK, A., G. MUSKENS, S. NOVAK-LUKANOVIČ (ur.) (2000). *Managing the Mix thereafter: Comparative Research Into Mixed Communities in Three Independent successor States*. Ljubljana: Institute for Ethnic Studies.
- VENCELJ, P. (ur.), V. KLEMENČIČ (ur.), S. NOVAK-LUKANOVIČ (ur.) (1994). *Manjšine v prostoru Alpe-Jadran: Zbornik referatov / Minderheiten im Alpen Adria-Raum: Konferenzbericht / Manjine na področju Alpe-Jadrana: zbornik referata / Le minoranze nell'area di Alpe-Adria: atti di convegno / Kisebbségek az Alpok-Adria Térségben: felszólalások gyűjteménye*, Bled, 21.–22. 10. 1993. Ljubljana: Delovna skupnost Alpe-Jadran, Vlada Republike Slovenije, 309 str.